

Editorial

Vážení čtenáři,

s blížícími se školními prázdninami jsme se rozhodli červnové číslo Sociowebu věnovat něčemu méně meritorskému, než je sociologická teorie či výzkum. Toto číslo je tedy zaměřeno na reflexi aktuálního společenského dění v uplynulém půlroce ve světě i v české společnosti. Jedná se o výsledek práce diskusní studentské skupiny semináře „Sociologických aktualit“, který probíhal v uplynulém semestru na Katedře sociologie UK FF. Na základě někdy velmi bouřlivých diskuzí pro vás studenti připravili výběr témat z aktuálních společenských otázek a posledního světového dění. Vzhledem k prostoru Sociowebu se samozřejmě nejedná o vyčerpávající analýzy, ale spíše o navnadění a vyprovokování čtenáře další samostatné reflexi sociální reality, která nás každodenně obklopuje.

V úvodním příspěvku **Kolektivní paměť aneb Popírání holocaustu a utváření samozřejmosti** se **Jakub Mareš** zamýšlí nad funkcemi výpovědí o minulosti. Na příkladu soudních procesů s dvěma tzv. popírači holocaustu, kteří byli obviněni za popírání existence plynových komor v nacistických koncentračních táborech, ukazuje, že zakazování určitých výpovědí o minulosti ve skutečnosti nesleduje zájem o minulost, nýbrž zprostředkovaně obavy z budoucnosti, respektive zájmy v ní.

Další dva příspěvky se zamýšlejí nad americkým způsobem boje s terorismem, který ilustrují na příkladu událostí okolo vězení Guantanamo. **Sárka Hastrmanová** si v článku **Právo na bezprávní** klade otázku, kam až mohou vést všechna opatření ve jménu boje a ochrany národní bezpečnosti proti terorismu. Dochází k závěru, že souhlas s bezprávními opatřeními neznamená jen ochranu zájmů lidí, národa i sebe na bezpečnější svět, ale možná spíše legitimizaci neomezené moc aspirující na manipulaci s lidskými právy. **František Bartoš** se pak ve svém článku **Mediální obraz mučitelů: oběti nebo pachatelé?** soustředí zejména na mediální obraz mučitelů v arabském světě a uvádí čtyři základní typy vyobrazení pachatelů, které můžeme v mediálním vyobrazení vysledovat.

V následujícím článku **K odsunu sudetských Němců** představuje **Karel Hanuš** dva základní postoje k touto v české společnosti dlouhodobě diskutovanému tématu. Jestliže na jedné straně stojí zastánci požadavků na omluvu a odškodnění sudetských Němců, na

straně druhé pak ti, kteří tyto požadavky kategoricky odmítají. Tato diskuze tak podle Karla Hanuše stále vyvolává otázky, nad legitimitou požadavků sudetských Němců, nad tím zda-li, jejich přijetí představuje nebezpečí pro Českou republiku nebo zda-li se jedná jen o téma sloužící populismu některých politických stran.

Tereza Vandrovcová a Vojtěch Urbánek se v článku **Registrované partnerství - krok na cestě k otevřené společnosti** zabývají jedním z velmi aktuálních témat v české společnosti. Českou diskuzi o zákonu o registrovaném partnerství, který má nabýt právní účinnosti dne 1. července 2006, pojednávají s širším kontextu vztahu společnosti k homosexualitě v průběhu historického vývoje. Docházejí k závěru, že otázka registrovaného partnerství není jen technickou právní záležitostí, ale také obecným výrazem uznání hodnoty menšinového životního stylu a vypovídá tedy o celé společnosti.

Daniela Zilvarová se v úvaze **Nereálná realita v „Reality show“** zabývá fenoménem zvaným „reality show“ v souvislosti se zahlceností české televize pořady s tímto podtitulem. Autorka se ptá, zda nám tyto pořady skutečně ukazují realitu, jak ve svém názvu hrdě prezentují, a na rozboru reality show „Big Brother“ a „VyVolení“ se na tuto otázku snaží hledat odpověď. **Sárka Soudková** se v článku **Kapříci v Čechách aneb vnímání současného stavu korupce** věnuje neméně aktuálnímu tématu korupce v české transformující se společnosti. Při své analýze se neopírá pouze o sociologické výzkumy a statistiky, ale i o existující anekdoty na téma korupce, které kolují v české společnosti. Téma blízké korupci rozebírá další příspěvek, nazvaný **„O užití díla má rozhodovat autor“**. **Jan Řepka** zde řeší debatu o duševním a autorském právu a pirátství, ve které se podle něj často zapomíná právě na osobu autora. Poukazuje na to, že problematika duševního vlastnictví se obvykle jednoduše polarizuje mezi zastánce čisté etiky, pro něž je pirátské kopírování otázkou svědomí a mezi pragmatické zastánce trhu, kteří vidí pirátské kopírování jako důsledek vysokých cen nosičů.

V závěrečném příspěvku **Co jste nechtěli slyšet o drogách** se **David Palán** věnuje problematice legalizace konopných drog v České republice v širším kontextu přístupu společnosti k omamným látkám. Na základě svého alternativního liberálního postoje si klade například otázku, proč právě marihuanu vnímáme jako jakési tabu, které je nebezpečné a tedy ilegální a proč naopak alkohol je téměř všeobecně přijímán, přestože důsledky jeho konzumace jsou prokazatelně závažné. Autor se

domnívá, že drogová represe není řešením a že naopak vede k vytváření prostoru pro drogové mafie a umocňuje zejména u mládeže touhu po zakázaném ovoci.

Přejeme inspirativní čtení a krásné letní prázdniny

Markéta Sedláčková
šéfredaktorka Sociowebru
marketa.sedlackova@soc.cas.cz

«Teorie pro všechny»

»

Kolektivní paměť aneb Popírání holocaustu a utváření samozřejmosti

Klíčová slova: holocaust, kolektivní paměť, historie

V dobách, kdy starci končí s vyprávěním o nevšedních zážitcích svého dětství, proměňují se některé vzpomínky rozpadající se v mozkových tkáních v sociální fakta. Tato fakta pak zasahují jedince utlačivou silou danou jim sociálními institucemi. Můžeme se ptát po charakteru těchto institucí, resp. po prostředcích, kterými jsou sankcionovány deviace od sociálně vytvářené paměti. Tedy: Jaké jsou možné výpovědi o minulosti?

Na jedné straně nalézáme historickou vědu, která určuje, **za jakých podmínek je něco možné tvrdit** a zůstat v žánru psaní historie. Za překročení těchto pravidel si mluvíci zaslouží trest ve formě vyloučení z žánru a odepření profesní cti. Na straně druhé zákon explicitně určuje, **co není povoleno tvrdit**, a tak paragraf 261a¹ trestního zákona České republiky zakazuje tvrzení popírající či ospravedlňující nacistické nebo komunistické genocidium. Sankce v tomto případě dostává podobu trestu odnětí svobody na šest měsíců až tři léta. Škola určuje, **co je nutné tvrdit**, aby žák splnil na něho kladené požadavky - vyplnil správně test, uspěl u zkoušky.

Zákon a „fakta“ školní výuky, se sice vždy legitimizují prostřednictvím alespoň implicitního odvolávání se na tvrzení historiografie, nicméně činí tak z jisté ideologické pozice, která stane-li se nějakým způsobem dominantní ovlivňuje navíc i samotnou historickou vědu jako celek (v protikladu k ideologické pluralitě vědy). Konečně veřejný prostor názorů a debat je bojištěm, na kterém se soupeří o to, **co je dobré tvrdit**. Veřejná diskuse je vedena mnohými prostředky, přičemž odkazování se na „skutečnosti“ je významnou strategií, která však většinou

nepodléhá přísnějším pravidlům ověřování. Na této úrovni lze dokonce zastávat tvrzení jdoucí proti faktům, jsou-li zdůvodněná jinými, např. etickými hodnotami.

Ve zkratce jsme zde odkryli část rozmanitého prostoru, který na různých úrovních a s různými sankcemi určuje, co je možné vypovídat o minulosti. Vidíme, že žádný z modů regulace výpovědi o minulosti není plně odkázan na to, **co se skutečně stalo** („*wie es eigentlich gewesen ist*“). A to včetně historické vědy, která se s tímto dědictvím po zakladateli vědecké historie, Leopoldu von Rankem, vyrovnávala např. na poli postmoderny.

V nedávné době pozornost veřejnosti se soustředila na soudní procesy s dvěma tzv. popírači holocaustu. David Irving, autor mnoha revizionistických prací, které vycházejí i v Čechách, byl souzen ve Vídni za popírání existence plynových komor v nacistických koncentračních táborech během své přednášky v Rakousku. Vydavatel takových titulů jako *Hitler jehož jsme milovali a proč*, Ernst Zündel, zase stanul před Mannheimským soudem za šíření nenávisti vůči židům a popírání holocaustu. Zatímco Irving byl 20. února odsouzen k třem letům odnětí svobody, proces s Zündelem nebyl dosud uzavřen.

Soustředíme se v souvislosti s těmito kauzami blíže na problematiku zákona respektive na artikulaci této problematiky v českém trestním zákoníku. Zde je prospěšné si uvědomit, že zakazování určitých výpovědí o minulosti ve skutečnosti nesleduje zájem o minulost, nýbrž zprostředkovaně obavy z budoucnosti, respektive zájmy v ní. Nesoudí se pravdivost tvrzení, to je úlohou vědy o dějinách s odpovídajícími sankcemi, ale soudí se motivy tohoto tvrzení, soudí se cíle s jakými je toto tvrzení vysloveno.

Domnívám se, že pokud přijmeme tuto tezi, vyvstávají před námi dvě otázky. Za prvé, zda těžiště regulace hodnot a hodnotového chování orientovaného na budoucnost nemá ležet v oblasti veřejného prostoru, jak byl nastíněn výše. A pokud se přeci jen rozhodne o zákonné regulaci, zda by neměl zákon být formulován právě vzhledem k motivům a cílům (podněcování rasové nesnášenlivosti, potlačování práv skupiny osob). Tedy regulace typu: **za jakým účelem je něco možné tvrdit**. V současné podobě totiž zákon, přestože implicitně získává legitimitu tvrzeními vědy o minulosti, se staví ve svém znění před jakékoliv, i vědecké pochybování.

Jakub Mareš
student sociologie FF UK
onceuponatime@centrum.cz

»

¹ „Kdo veřejně popírá, zpochybňuje, schvaluje nebo se snaží ospravedlnit nacistické nebo komunistické genocidium nebo jiné zločiny nacistů nebo komunistů proti lidskosti, bude potrestán odnětím svobody na šest měsíců až tři léta.“

Právo na bezpráví

Klíčová slova: terorismus, mučení, lidská práva

Slovo terorismus se v posledních letech stalo snad nejfrekventovanějším z novinářských termínů. O to více zarážející je fakt, že nositele tohoto fenoménu neumí právní systém mnoha zemí ani definovat. Hned po útocích z 11. září začal „hon na teroristy“, což byla vcelku oprávněná reakce s ohledem na nečekanost a faktickou nepřipravenost daného území na tyto události. Otázkou zůstává, zda-li by se tato kvapná a stále přetrvávající „lovecká sezóna“ neměla začít konečně ptát po svých stanovách a přesném ukotvení. Jinak se zdá, že začíná přistupovat na stejnou hru ve jménu teroru.

Zaměříme nyní svoji pozornost na události okolo vězení Guantanamo. Toto vězení je jedním z dětí amerických protiteroristických opatření, bylo vytvořeno pro speciální účely: výslechy osob podezřelých z terorismu. Proč ne, na tom není jistě nic špatného. Ale pokud se podíváme s větší pozorností, zarazí nás jistě další fakta, totiž že toto vězení se nenachází na území zřizujícího státu, že uvěznění nebyli prokazatelně obviněni a ani v podstatě nemají možnost právních konzultací. Kromě toho, že jsou označeni za teroristy či nositele důležitých informací, neví nic, ani o tom, zda je někdy v budoucnu čeká spravedlivý soud. Dle výpovědí hrstky propuštěných se zde setkávají s výslechy hraničícími s mučením. Ano, co také s nimi, jsou to teroristé a pro své činy a brutální útoky na civilizovaný a vyspělý svět si nezaslouží nic lepšího. Dle slov zástupce americké vlády Dicka Cheneyho je toto přesvědčení asi pravdou: *„Teroristé si nezaslouží zákonné garance a pojistky, které má běžný americký občan procházející obvyklou soudní procedurou. Nezaslouží si ani, aby byli považováni za válečné zajatce.“*

Vzhledem k tomu, že je protiprávní věznit kohokoliv bez nepochybnitelných důkazů, bylo Guantanamo také vybráno. Toto místo se nachází mimo samotné území USA a nelze tam tedy aplikovat ani americkou ústavu a ani právní systém. Zadržovaní navíc nemají statut vězňů ani zajatců, ale "ilegálních", případně "nepřátelských" bojovníků („illegal“ nebo „enemy combatants“). V tomto případě na ně nelze pro jejich obranu využít ani ženevskou konvenci o válečných zajatcích, neboť ani jedna z jejich definic se na tyto jedince nevztahuje. Tito vězňové jedinci tedy v podstatě nemají žádnou právní ochranu. Nejsou známy ani jména uvězněných, prý s ohledem na zachování osobního soukromí a na jejich rodiny.

Nabízí se tedy otázka: Co je tedy hlavním cílem těchto opatření? *„Naším cílem není soud a trest, chceme je dostat za mříže a zjistit, co vědí“*, popsal situaci Donald Rumsfeld, americký ministr obrany. Zajetí tedy podstupují výslechy podle speciálních pravidel, jež obsahují

i klausuli, která mučení definuje až jako takový způsob vyšetřování, který by vyslychanému způsobil smrt nebo selhání některého z tělesných orgánů. Nejen, že dochází k posunutí samotné hranice definující mučení, ale zároveň jako by se už vytvořením této klausule s touto možností předem počítalo. Přitom konvence OSN proti mučení, jejímž signatářem se v roce 1994 Washington stal, praví: *„žádné mimořádné okolnosti, ať už se jedná o válku či hrozbu války, vnitřní politickou destabilizaci nebo jakékoliv jiné ohrožení, nelze považovat za důvod opravňující mučení.“* Jak dokládají výpovědi již propuštěných - jiné možné zdroje ani nelze dohledat, neboť americká strana se jakýmkoliv prohlášením brání - lze se domnívat, že zde k mučení opravdu dochází.

Pokud přijmeme i možnost, že by eventuální výpovědi a z výsledků zjištěné informace mohly pomoci zabránit v dalších možných teroristických akcích, táži se ještě po zdroji označení někoho za teroristu. Jak se postupně prokazuje, obvinění o potencionálních teroristech byla vytvořena mnohdy na základě pouhého bezdůkazného udání. Kolik těchto udání bylo falešných a kolik jich bylo využito k jiným cílům? A v tom pro mě právě spočívá tragika celé této kauzy. Pokud přijmu všechna tato opatření ve jménu boje a ochrany národní bezpečnosti proti terorismu, kde beru jistotu, že tímto bezdůkazným vězněním opravdu chráním sama sebe? Co když i já náhle upadnu do podezření, co když i mě náhle soused ve své ochranné snaze udá? Situace už není tak černobílá. Zdá se, že souhlasem nechráním zájmy lidí, národa i sebe na bezpečnější svět, ale svým souhlasem chráním neomezenou moc aspirující na manipulaci s lidskými právy.

Myslím, že v tomto smyslu přistupuje USA na stejný způsob hry jako právě teroristé. Země, která se vždy deklarovala hájením ideálů svobody a lidských práv, je náhle začíná pošlapávat. Není toto jednání jen přiléváním do ohně opačné straně, jež vytváří z vězněných adorované mučedníky a vytváří pozitivní vzory pro jejich následníky? Po akci vždy následuje reakce, to je jednoduchý zákon kauzality. Je ve hvězdách jakou reakcí budeme obdarováni. Pokud opravdu sami sebe dokážeme s hrdostí a bez pochybností nazývat vyspělou a civilizovanou kulturou, měli bychom také alespoň, když nic více, dát stejná práva jako máme my i jiným. Myslím, že by si to výše naší deklarované civilizovanosti zasloužila.

Šárka Hastrmanová
studentka sociologie FF UK
SarkaHastrmanova@seznam.cz

»

Mediální obraz mučitelů: oběti nebo pachatelé?

Klíčová slova: pachatel, mučení, média

Několik posledních let jsme všemi možnými médii soustavně atakováni informacemi o mučení vězňů v Iráku a Afghánistánu. Američané jsou díky těmto informacím a především kvůli existenci vězení v Guantánamu (Kuba) často pranýřováni celosvětovou diplomacií. Na tomto Američany pronajatém kubánském území je totiž v současné době drženo mimo právní rámec několik set lidí z celkem 42 států. Věznice Guantánamo je ale velice specifický případ, a proto bych se chtěl věnovat pouze mediálnímu obrazu mučení v arabském světě. Konkrétně bych se chtěl zamyslet nad obrazem mučitelů, který média spoluvytváří. V médiích jsem v poslední době našel celkem čtyři typy vyobrazení pachatelů, které bych vám chtěl přiblížit.

Individuální predispozice jedince, aneb špatný člověk v nezávadném prostředí

Jeden ze způsobů, jakým média vykreslují obraz pachatele, klade důraz na skutečnost, že válka je příležitostí pro sadisty a úchylné osoby, neboť jim slibuje beztrestnost. Tyto články velice často poukazují na zveřejněné fotografie, na nichž jsou i vojáci zobrazeni s oběťmi v okamžicích jejich totálního ponížení. Autoři obvykle zdůrazňují, samozřejmě s odkazem na odborníky z řad psychologie, že u „tako pokrivených lidí“ to vyvolává pocit blaha. Tyto články také často odkazují na nacisty - nechávali se zvěčňovat s krví na rukou a zkopaným lidským tělem u nohou, či hrdlořezy z Balkánu - například bosenský Srb Milan Lukič roku 1992 unesl spolu se svými kumpány 17 muslimských civilistů, brutálně je zmlátil, a poté nad nimi vítězoslavně pózoval, než je postřílel.

Situační stimulace, aneb mravní jedinec ve špatné situaci

Jiní autoři více než na patologického jedince kladou důraz na patologické prostředí. Ve velké části článku věnují prostor popisu prostředí věznic. Zdůrazňují špinu, tmu, fakt, že venku permanentně padaly bomby a například i to, že nadřízení nereagovali na stížnosti vojáků. Mezi další skutečnosti dokreslující situaci zahrnují strach, anonymitu vězňů, pocit moci daný uniformou, novost situace a vědomí povinnosti vůči přidělené roli.

Na základě těchto předpokladů autoři dále zdůrazňují, že je to právě pocit strachu a všudypřítomný tlak, který v tomto prostředí může zapříčinit například sexuální týrání vězňů a následné pořizování trofejních snímků. Protiargumentem by mohlo být, že jakékoliv prostředí přece nemůže samo o sobě jedince přinutit nechat se fotit s nahými iráckými vězni na vodítku. Tito autoři by ovšem oponovali tvrzením, že situace těchto lidí byla silnější než

jejich sebeuvědomění, a proto sama situace a poměry v americké armádě nesou větší vinu než odsouzení dozorců.

Skrytý potenciál, aneb jsme všichni od základu špatní

Tento přístup zdůrazňuje lidský negativní potenciál, který se projeví teprve v situacích, které náš skrytý naturel aktivují. Všechny tyto články odkazují na Standfordský experiment, který se snažil vnést světlo do problému míry závislosti agresivity a brutality na psychických predispozicích a okolnostech. Před započítím experimentu nejdříve speciální testy vyloučily jedince s agresivními znaky. Zbylé osoby pak byly náhodně rozděleny do dvou skupin, z nichž jedna získala moc ovládat tu druhou. Už po dvou dnech se jedinci ze skupiny s mocenskou převahou začali chovat agresivně, ponižovali ovládané, uráželi, přehazovali jim pytle přes hlavu a odebírali jim šaty. Zimbardo - autor experimentu - z toho usoudil, že je to právě systém, který při určitém způsobu nastavení může vytvořit ze slušných lidí bezcitné tyrany.

Autoři textů, které spadají do této skupiny, obviňují právě systém vojenských věznic, který je nastavený tak, že povzbuzuje k násilí. „*Připočteme-li k tomu stav věznic v arabském světě, kdy jsou vězni nazí, odpudivě páchnou a mluví jazykem, jemuž američtí vojáci nerozumějí, je potom velmi jednoduché vnímat je jako zvířata a chovat se k nim podle toho,*“ říká Zimbardo.

Vládní poptávka, aneb voják jako pouhý vykonavatel rozkazů

Informace o tom, do jaké míry bylo mučení v arabských věznicích nařízeno, jsou zatím tajené. Když média staví pachatele do role vykonavatelů nařízení, vycházejí z výpovědí již stíhaných vojáků nebo z celkové úvahy nad uspořádáním věznic či ze zveřejněných fotografií. Neboť právě z fotografií se zdá více než patrné, že zde byli vězni nuceni pózovat nazí v homosexuálních pózách, což je pro muslimský svět tabu. Plánovaný záměr by mohl být patrný z množství žen, z nichž se dozorců skupiny skládají. Ženy zde jsou zastoupeny ve velkém množství, což umožňuje dozorcům demonstrovat muslimským vězňům ženskou nadvládu, kterou muži-muslimové vnímají jako jednu z nejvíce ponižujících skutečností.

Závěr, aneb co se všemi těmi informacemi

Jak to tedy vlastně je s pachateli mučení, jde tu vůbec o pachatele, nebo o pouhé oběti? To, do jaké míry bylo mučení záměrnou a plánovanou politikou USA, nám ukáže pouze čas. Zda-li vojáci byli nějak psychicky deviantní, by nám mohla napomoci zodpovědět jejich důkladná psychologická vyšetření. Ovšem na otázku, kterou znovu otevřel Zimbardo, a to, zda-li stačí jakéhokoliv člověka postavit do

specifické mocenské situace, aby ztratil jakékoliv zábrany a morální hodnoty, nenajdeme už tak jednoduchou odpověď. Po malé úvaze bychom asi zjistili nepříjemnou skutečnost, že míra individuální autonomie nepřímo souvisí s mírou morálního jednání. Jinak řečeno: čím méně je naše chování ovlivňované obavami ze sankce, třeba i pouhým špatným svědomím, tím více mizí jakékoliv morální zábrany. Důležitou roli zde dozajista hrají i další faktory jako je například neznámá situace a situace spojená s nějakým vnějším tlakem (útoky), či vnitřním tlakem (strach). Celkově se dá ale asi říci, že morálního chování jsme schopni pouze ve velice specifických situacích.

Na závěr je nutné také podotknout, že se nesnažím tvrdit, že jednotlivá média nahlíží na pachatele vždy pouze jednou z mnoha vytyčených perspektiv. Většinou se vyskytuje kombinace dvou výše konstruovaných typů. Uvedenou typologií jsem chtěl především nastínit fakt, že česká média vidí příčinu jednání buď v samotné osobě pachatele násilného činu, prostředí, či ve vyšším nařízení. To, že jednotlivá média zdůrazňují vždy jen část reality, dnes nejspíš nikoho nepřekvapí. Zajímavé výsledky by ale mohlo přinést zmapování kupříkladu periodik (pomocí těchto kategorií), které by mohlo rozkrýt mnohdy latentní „filozofii“ jednotlivých tiskovin redakcí.

František Bartoš
student sociologie FF UK
Lemmiel@seznam.cz

»

K odsunu sudetských Němců

Klíčová slova: odsun sudetských Němců, historie, interpretace dějin

Motto: „Dějiny jsou tou verzí minulých událostí, se kterou se lidé rozhodli souhlasit.“

Napoleon Bonaparte

Odsun sudetských Němců patří dlouhodobě k velmi diskutovaným tématům. Vedou se spory o to, jak se s odstupem několika desítek let k odsunu postavit. Na jedné straně se objevují požadavky na omluvu, odškodnění sudetských Němců či zrušení tzv. Benešových dekretů, na straně druhé se ozývají hlasy, které tyto požadavky kategoricky odmítají. Otázkou zůstává, jak se máme dnes k požadavkům kritiků odsunu a vůbec k celé diskusi na toto téma postavit. Jsou požadavky sudetských Němců legitimní? Představuje jejich přijetí nebezpečí pro Českou republiku? Nebo se jedná jen o populismus některých politických stran?

Vzhledem k tomu, že shrnutí všech událostí a diskusí týkajících se odsunu přesahuje rámec tohoto článku, pokusím se tedy jen upozornit na některé podstatné skutečnosti. Rozdílné pohledy na odsun se objevovaly již v prvních historických pracích věnovaných tomuto tématu, celospolečenským tématem se však odsun stal až po revoluci v roce 1989. Sudetoněmecké krajanské sdružení (SKS) a jeho spojenci (např.

představitelé bavorské CSU) však zaměřili své požadavky pouze na Českou republiku, ačkoli odsun se týkal i Němců z jiných zemí. Zde měli totiž podporu části antikomunistického disentu a zde také proběhla ojediněle rozsáhlá vlna majetkových restitucí (restituce se ovšem týkaly majetku zestátněných po 25.2.1948). K rozšíření požadavků kladených v menší míře i na Slovensko – tentokrát i ze strany Rakouska a Maďarska – došlo dočasně v období před vstupem obou zemí do EU.

V diskusi na toto téma existují dvě různé interpretace proběhlých událostí. Důležitou roli přitom hraje již skutečnost, zda uijeme termín *odsun* či *vyhnání*. Historik M. Brown říká, že verze *odsunu* zdůrazňuje vlastní zodpovědnost sudetských Němců za deportace, legálnost těchto aktů a podhodnocuje skutečné utrpení. Verze *vyhnání* naproti tomu zlehčuje sudetoněmeckou zodpovědnost za zničení státu, odmítá legálnost deportací a zveličuje počet obětí. SKS se pokouší interpretovat odsun jako projev české xenofobie proti německé menšině jako nevinnému obětnímu beránku. Beneš je označen za pachatele genocidy, české dějiny pak mají být pouhým řetězem nacionalistických projevů a výrazem neschopnosti Čechů vládnout si sami. Zdůrazňuje se také nepřijatelnost principu kolektivní viny, ovšem argumentace bývá mnohdy velmi podivná. Musíme totiž uznat kolektivní vinu Čechů, Češi to udělali, Češi se musí omluvit, zaplatit za odsun sudetských Němců uskutečněný na základě kolektivní viny, která je absolutně nepřijatelná.

Abychom mohli lépe posoudit skutečný smysl a význam předkládaných požadavků, je třeba nahlédnout přímo do dokumentů Sudetoněmecké rady. V roce 1961 totiž sepsala Sudetoněmecká rada program svých požadavků, který platí dodnes, byť se o všech jeho bodech příliš nemluví. V tomto textu se opomíjí existence českého státu trvajícím několik století, stejně jako třeba úzká vazba SdP na NSDAP. Vztahy mezi ČR a SRN budou optimalizovány podle tohoto dokumentu až tehdy, kdy bude „odčiněno vyhnání“. To znamená, že bude provedena totální majetková restituce a že se uskuteční návrat sudetských Němců. Budou tak moci budovat své sebeurčení, které je ovšem neslučitelné se zahrnutím do „centralistického českého národního státu“. Případné oficiální české označení odsunu za bezprávní má tedy být jen prvním krokem v cestě za tímto cílem. Celou diskusi tedy nelze označit pouze za předvolební populismus, jakkoli by tomu používaná rétorika mnohdy nasvědčovala.

Na druhé straně postoje většiny české veřejnosti, obce historiků i tří největších politických stran zůstávají trvale odmítavé. Jejich podoba se ovšem od prvotních někdy až hysterických reakcí s nádechem nacionalismu více přiblížila racionálně vedené diskusi (byla např. ustavena komise historiků z obou zemí, která zkoumá okolnosti odsunu)

Rozhodnutí o odsunu Němců z Československa, Polska a dalších zemí bylo součástí postupimské dohody, jejíž platnost byla

v devadesátých letech minulého století opětovně potvrzena. Shodli se na něm představitelé velmocí, exilových vlád i domácího odboje. Transfer byl přímým následkem války a byl uskutečněn na základě tehdy obecně sdíleného principu kolektivní viny. Dnes je tento princip - zřejmě správně - považován za nespravedlivý. Požadavky na rehabilitaci odsunu jako takového však znamenají popření jeho legitimacy, což zároveň znamená zpochybnění legitimacy postupimské dohody a v konečném důsledku samotných výsledků druhé světové války.

Jinou otázkou je pak způsob odsunu tří milionů sudetských Němců z Československa. V průběhu jeho neorganizované první fáze bylo zabito asi 15 – 20 tisíc lidí. Tato skutečnost je právem terčem kritiky – česká strana však vyjádřila lítost nad těmito událostmi v česko-německé deklaraci z roku 1997. V minulém roce rovněž premiér Jiří Paroubek vyslovil – pozdě, ale přece - omluvu odsunutým sudetoněmeckým antifašistům.

Ve způsobu výkladu proběhlých událostí v médiích ovšem převažuje spíše sudetoněmecká interpretace dějin, což může souviset s faktem, že např. většina českého tisku má německé vlastníky. Mediální obraz má velký význam pro utváření kolektivní paměti, historického vědomí a národní identity. Přímých pamětníků těchto událostí rychle ubývá. Zejména nejmladší generace je z důvodu mnohdy špatné školní výuky dějepisu, která způsobuje často tragické neznalosti i těch nejvýznamnějších dějinných událostí, odkázána často jen na informace z médií. Nízká znalost historie, a tudíž menší znalostní opora pro kritické myšlení, přitom vytváří předpoklady pro snadnou manipulovatelnost různými zájmovými skupinami prostřednictvím mediální propagandy.

V této souvislosti stojí za připomenutí myšlenky amerického filozofa pragmatismu a teoretika demokracie Johna Deweyho. Dewey říká, že „je-li běžný člověk schopen řídit svůj život, není důvod, aby neřídil společnost“. Zdůrazňuje přitom nezbytnost vzdělání a kritické angažovanosti občanů pro fungování demokratické společnosti, přičemž právě média plní důležité funkce týkající se vzdělávání a politické angažovanosti. Dewey rozlišuje sféru soukromou, kde jedinec vstupuje do mezosobních směn a může kontrolovat jejich průběh a sféru veřejnou, kam sice běžný občan přímo nevstupuje, ale její výsledky jsou pro občana velmi významné. Tato sféra se kryje s politikou, je tedy nutná politická angažovanost a neustálá kontrola úředních osob ze strany občanů. Z tohoto pohledu nás diskuse o odsunu sudetských Němců upozorňuje na některá úskalí, kterým musí naše společnost čelit, chce-li se považovat za demokratickou.

Co říci závěrem? Navzdory výše zmíněným rozporům jsou česko-německé vztahy na nebývalé dobré úrovni a nelze je redukovat pouze na problematiku dekretů. Cesta k civilizovanému soužití národů v budoucnosti vede oklikou přes minulost. Je třeba vědět, kde se stala chyba a vzít ji na vědomí (což platí pro

všechny zúčastněné strany); pochopit události v dobovém kontextu a nepodléhat ahistorickému revizionismu.

Karel Hanuš
student sociologie na FF UK
hanusk@email.cz

»

Registrované partnerství - krok na cestě k otevřené společnosti

Klíčová slova: registrované partnerství, homosexualita, menšina

Dne 1. července 2006 nabývá účinnosti zákon o registrovaném partnerství. Jeho cesta schvalovacími orgány byla provázena debatou značných rozměrů a i nyní se jedná o aktuální téma, které si zaslouží pozornost z mnoha hledisek.

Vztah společnosti k homosexualitě se historicky vyvíjí podobně jako vztah k jiným odlišnostem. V zásadě vývoj směřuje k větší toleranci k odlišným životním stylům a více či méně k jejich všeobecnému přijetí. Tento vývoj však bývá pozvolný, někdy velmi problematický, obzvláště týká-li se tak citlivé oblasti, jakou je lidská sexualita.

Obecně lze říci, že vývoj směrem k akceptaci homosexuálního partnerství probíhá ve třech krocích, z nichž žádný nelze přeskočit nebo obejít. Prvním krokem je dekriminace, která u nás proběhla již v roce 1961, kdy byla zrušena všeobecná trestnost homosexuality. Dekriminalizace však neznamena konec diskriminace, státní bezpečnost vlastnila zneužitelné seznamy gayů a také obecná informovanost veřejnosti o problematice byla téměř nulová. Konečně až v devadesátých letech byly vytvořeny základní společenské, politické a právní předpoklady pro posun do další vývojové fáze, kterou je přijetí antidiskriminačních zákonů. Společnost se přiklonila k liberálním hodnotám, došlo i k částečnému „sebeuvědomění“ gayů a lesbiček, což vyústilo v konstituování organizace SOHO (později Gay iniciativa), Gay a lesbické ligy (GLL) a podobně tematicky založených spolků, časopisů nebo internetových portálů. Posledním krokem, který se odehrává v současné době, je legalizace partnerských vztahů gayů a lesbiček.

Registrované partnerství je instituce, která má zajistit právní jistotu pro soužití dvojic stejného pohlaví. Zákon má upravovat uzavírání partnerství, podmínky pro jeho zrušení nebo zánik, vzájemné majetkoprávní vztahy partnerů, jejich práva a povinnosti vůči sobě navzájem, vůči institucím a vůči státu. V České republice byl zákon o registrovaném partnerství vyhlášen 3. dubna 2006 a jak bylo zmíněno již v úvodu, účinnosti by měl nabýt 1. července 2006.

Ačkoliv byly tyto svazky zlegalizovány a částečně zrovnoprávněny se svazky heterosexuálů, diskuse ve společnosti trvá i nadále. Týká se jak legitimacy stávajícího stavu, přičemž se ozývají kritiky zejména ze stran

církví a jiných konzervativních pozic, tak požadavků na pokračování v antidiskriminační politice a vyrovnávání práv.

Zde je potřeba položit zásadní otázky: K čemu je registrované partnerství potřeba? Jak hodnotit stávající stav? Je potřeba zrovnoprávnit registrované partnerství s manželstvím? Proč není registrované partnerství přístupné i pro heterosexuály?

Pro zodpovězení výše položených otázek se musíme vrátit k samému základu, k homosexualitě jako takové.

Definice říká: „Homosexualita je geneticky determinovaný celoživotní a neměnný stav libida, při kterém jedinec za podmínek možnosti svobodné volby preferuje za účelem sexuálního a citového kontaktu objekt stejného pohlaví, přičemž takto vzniklý vztah se svou kvalitou v plné míře vyrovná vztahu heterosexuálnímu.“ (Dubaj 1994, překl.aut.)

Čím je ovšem ve společnosti nižší míra tolerance a právní zajištění této menšiny, tím je pravděpodobnější, že se jedinec bude snažit popřít či skrýt svoji orientaci a zvolí životní styl, který pak přináší jisté problémy. První je varianta celibátu, tedy varianta odtržení se od sexuálního života vůbec. Je-li volena nedobrovolně, může vést k pocitům vyhoštěnosti, vaku a samoty. Druhou možností se stává manželství s partnerem opačného pohlaví, často tzv. krycí manželství, které však s sebou nese velké riziko. Velice často se takový vztah rozpadá kvůli vyprchávacímu zájmu o partnera, vrcholí úplnou absencí pohlavního soužití a hlubších citových pout. Po všech stránkách nejméně problematickou cestou tedy zůstává život v homosexuálním svazku, o jehož právní zakotvení minoritní skupiny již delší dobu více či méně úspěšně usilují. Při své argumentaci často poukazují na princip rovnosti a základní lidská práva. Je neoddiskutovatelné, že gayové a lesbičky jsou kvůli své odlišné sexuální a citové orientaci v jiném, složitějším postavení pokud se jedná o dosažitelnost práva pro své soužití, které je obdobné soužití manželskému. Toto postavení je na poli legislativy znevýhodňuje.

Uzákonění registrovaného partnerství má velký význam také v tom, že zrovnoprávňuje stejnopohlavní svazek. Tento fakt je důležitý pro utváření sebeidentity lidí, kterých se zákon přímo dotýká, i pro potlačování homofobie v naší, zčásti ještě dosti netolerantní společnosti. První aspekt je především psychologické povahy a vychází z toho, že člověk, který se narodí s jinou sexuální orientací prochází především v období puberty a tzv. „coming outu“ krizí identity. Jestliže jej navíc jeho společnost neakceptuje jako rovnoprávného, může být ohrožena integrita osobnosti nezbytná pro psychické zdraví. Druhý aspekt se týká boje s homofobií, která homosexualitu stále vnímá jako deviaci či přímo nemoc. Pakli-že stát neumožní gayům a lesbičkám uzavřít právní svazek, nemůže účinně bojovat s netolerancí, kterou latentně podporuje tím, že takové vztahy ignoruje.

Někteří lidé často argumentují proti zavedení registrovaného partnerství tím, že homosexuální svazky (především mužské) mají větší tendence k nestálosti, nevěře, promiskuitnímu jednání a k jiným, v době výskytu nemoci AIDS, problematickým formám chování. Ať už jsou tato tvrzení pravdivá či nikoliv, registrované partnerství by tento stav naopak mohlo zlepšit, neboť právním stvrzením soužití jsou lidé více motivováni k monogamii a mají větší motivaci k udržení zdravého fungování vztahu.

Homosexuální pár je proti své vůli vystaven negativnímu vlivu, který podle některých sociologických zjištění přináší život v nesezdaných soužitích. Lidé, kteří spolu déle žijí v nesezdaném soužití mají po vstupu do manželství (v případě, že do něj vstoupí) větší pravděpodobnost rozvodu. Jedním z vysvětlení je fakt, že v těchto formách soužití lidé do vztahu méně vkládají, v důsledku čehož pár není tolik stabilní a snadněji se rozpadá. Pokud je svazek posvěcen zákonem, lidé se spíše snaží o jeho zachování, mají pocit jistoty, více plánují do budoucnosti a nebojí se do vztahu investovat s přihlédnutím k dlouhodobé perspektivě.

Někteří oponenti argumentují proti zákonu o registrovaném partnerství vytvářením nové diskriminace v případě jeho nepřístupnosti heterosexuálním párům. Proti tomuto druhu kritiky lze namítnout, že heterosexuální páry mají na výběr dvě instituce: druh/družka a manželství. Je nepravděpodobné, že by pro ně bylo nějak výhodné uzavírat svazek podobný manželství, který by jim však poskytoval méně práv.

V samém závěru je třeba ještě zdůraznit, že otázka registrovaného partnerství není jen technickou právní záležitostí, ale také výrazem uznání hodnoty menšinového životního stylu. Cesta k otevřené společnosti spočívá v neustálé redefinici normality a v přijímání rozmanitých alternativních skupin a jejich hodnot. Registrované partnerství jako projev uznání je po náboženské toleranci, rasové, sociální a genderové rovnosti dalším krokem v tomto pokračujícím dějinném procesu.

Tereza Vandrovcová,
Vojtěch Urbánek
studenti sociologie FF UK
tessie@tiscali.cz
jamsession@seznam.cz

»

Nereálná realita v „Reality show“

Klíčová slova: reality show, média, životní styl

Se soutěží „Česko hledá Superstar!“ vtrhl do České republiky fenomén zvaný reality show a jak se zdá, docela se mu u nás zalíbilo, neboť pořadů s tímto podtitulkem neustále přibývá, až jsme jimi doslova zahlceni. Jedná se o show různého formátu – od těch, které zaberou hodinu vysílacího času týdně až po ty, které nás doslova bombardují každý den. V leccems se liší,

leccos je spojuje. Ale ukazují nám opravdu realitu, jak ve svém názvu hrdě prezentují? Já se domnívám že ne, a na následujících příkladech se vám pokusím ukázat proč. Zaměřila bych se výhradně na reality show „Big Brother“ a „VyVolení“, zde je totiž pokus prezentovat realitu nejvíce patrný.

Cílem těchto pořadů je zachytit kamerou život obyčejných lidí. A zde již nacházíme na první trhlinu v bublině reality. Jsou lidé, kteří se do těchto show hlásí opravdu obyčejní? Nebo se jedná o psychicky narušené jedince se silným sklonem k exhibicionismu a mnohdy nevyjasněnou sexuální orientací?

Dalším problematickým bodem je ono zachycení na kameru. Jelikož účastníci soutěží vědí, že budou natáčeni, je dosti nepravděpodobné, že se budou chovat opravdu přirozeně a ukáží svou pravou tvář. Také usilují o tučnou finanční odměnu, proto jsou, jak můžeme pozorovat, schopni udělat pro přízeň diváků doslova cokoli. Na tento problém ukázala již reality show „Odhalení“, která si vzala za cíl pozorovat život pěti goril, neboť ty, jelikož netuší, že jsou natáčeny, se chovají opravdu přirozeně.

A i kdyby se soutěžící chovali sebestříbeněji, můžeme sledovat pouze segmenty z jejich celého dne, které pečlivě vybíral produkční tým k tomu povoláný. Kde tedy máme jistotu, že určitý člověk je doopravdy takový, jakého ho vidíme ve vysílaném sestřihu? Do jaké míry se jedná o pouhý konstrukt z hlav již zmíněných odborníků?

I samotné prostředí, kde se děj odehrává, krajně hraničí s nereálností. V pravidlech se dočteme, že za jeden z elementů těchto soutěží se považuje návrat k přírodě. Ale jak je to myšleno? Vždyť soutěžící bydlí v nově zbudovaném domě či vile, kde ani trávník není skutečný. Je tím spíše jemněji řečeno, že prostřednictvím neomezeného množství alkoholu, cigaret, extrémností situací a neustálého tlaku vyvíjeného na soutěžící se tento druh reality show dotápe k pravdě o lidské podstatě? Tyto show vskutku jen popírají to, co si společnost za svůj dlouhý vývoj pracně snažila vybudovat, a to jistá společenská pravidla, morálku a úctu k druhým. Ze soutěživých se totiž časem stávají pouze vystresovaná, pudově se chovající zvířátka neschopná jakkoli se ovládat a my se pak stáváme svědky jejich věčných hádek.

I kdybychom odhlédli od těchto připomínek, největším prohřeškem, který protřečí samotnému názvu těchto pořadů, je zásah produkčního týmu do života soutěžících v podobě udělování různých úkolů. Tento zásah je na jednu stranu pochopitelný, neboť by jinak tyto reality show poskytovaly divákům jen obyčejnost a nudu, kterou se ovšem mnohdy nepodaří odstranit ani sebelepším úkolem. Ale na druhou stranu přeměňují soutěžící na pouhé loutky, s jejichž osudy vesele manipulují. Nic se ve vile neděje? Tak jim dejme takové úkoly, aby byli nuceni se fyzicky sblížit, protože takový románek jistě zvýší sledovanost. A tak vyrábí

pomalu nekonečné umělé seriály lidských osudů...

Co jsme tedy nakonec vlastně zjistili? Že jediné, co těmto reality show zbývá reálného je pouze jejich název, což je smutné, vzhledem k tomu, jaké ambice si ve svých cílech kladou. Pravou realitu by bylo možné zachytit jediné tajným nainstalováním kamer do obydlí určitých jedinců. Ale i tak bychom se dopátrali pouze k tomu, že to, co se odehrává v tajně natáčené rodině, zná téměř každý sám z vlastní zkušenosti. Náš život je totiž příliš prostou záležitostí, která by milióny diváků k televizním obrazovkám nepřilákala. Nebo by vás snad zajímalo, jak si pan Novák čte u večere noviny?

Daniela Zilvarová
studentka sociologie FF UK
damona@centrum.cz

»

Kapřici v Čechách aneb vnímání současného stavu korupce

Klíčová slova: korupce, transformace, humor

Korupce je nepochybně jedním z aktuálních a evergreenových sociologických témat. Je to pojem s mnoha definicemi. Za klasickou je považována definice J. S. Nye, kde je za korupci považováno „...chování, které se z důvodů dosahování soukromých (osobních, rodinných, úzce skupinových) finančních nebo statusových zisků odchyľuje od formálních povinností vyplývajících z veřejné role, anebo přestupuje normy proti výkonu určitého typu soukromého vlivu.“ Klíčovým momentem ve všech definicích korupčního jednání je pak zneužití moci.

Jednou z nelehkých otázek je, jak stav korupce zkoumat. Pachatele samotné je obtížné zpovídat. Analýza tisku nestačí. Sociologická snaha aplikovat nepřímou otázku (ptát se respondenta na to, co si myslí o někom jiném) nemusí také vždy vést k přesnému obrázku reality. Další, možná lepší, sociologickou metodou je zpovídání ideových vůdců (opinion makers) jednotlivých profesí. Zajímavým způsobem jak se něco dozvědět o korupci v daném prostředí může být také studium anekdot. Následující vtíp nám poskytuje docela dobrou představu o rozšířenosti korupce v českém prostředí:

V procesu s politikem obviněným z korupce se státní zástupce při výslechu svědka hlasitě vrhá do útoku: „Není snad pravda, že jste přijal padesát tisíc, abyste zvrátil tento případ? Svědek kouká z okna, jako by snad neslyšel otázku. Státní zástupce ji tedy zopakuje ještě jednou a hlasitěji. Svědek se stále tváří, že neslyší. Nakonec se ozve soudce: „Pane svědku, odpovězte, prosím, na tuto otázku.“ Svědek zpozorní a povídá: „Och, promiňte, ctihodnosti. Myslel jsem, že se ptá vás.“

Žertování na téma korupce je nám zde v Čechách blízké. Dokazují to nejen četné anekdoty, ale například i popularita divadelního

představení pánů Čtvrtníčka a Lábuse - „Ivanku, kamaráde, můžeš mluvit...?“, jehož tématem je korupční aféra v českém fotbale. Jedná se vlastně o dramatizaci policejních odposlechnů fotbalových funkcionářů. Mnoho výroků z této divadelní hry již zlidovělo a není vzácností slyšet na ulici rozhovor, prokládaný výroky typu: „*Sem ti poslal takový ty notičky, abys to měl vošetřený...*“, „*No dobrý, tak ty ryby pudou na účet, jako dycky...*“,

Mnohé to o klimatu ve společnosti vypovídá, ale při zkoumání korupce se však přece jen nemůžeme spoléhat pouze na aktuální anekdoty a zlidovělé výroky. Co nám tedy říkají výzkumy?

Průzkum korupčního klimatu provedený agenturou GfK ukazuje, že stav korupce v České republice je alarmující. K více či méně častému dávání úplatků se přiznává více než 30% respondentů. Podle zjištění uskutečněných Centrem pro výzkum veřejného mínění je korupce dlouhodobě považována za jeden z nejzávažnějších společenských problémů. Korupci označuje za velmi naléhavý problém 80% občanů.

Do tohoto nelichotivého kontextu zapadá i postavení České republiky na žebříčku indexu vnímání korupce, který každoročně sestavuje mezinárodní nezisková organizace Transparency International. Index vyjadřuje míru korupce, jaká podle názorů podnikatelů, analytiků a akademických pracovníků panuje mezi politiky a veřejnými představiteli v příslušné zemi. Na žebříčku, který pro rok 2005 zahrnoval 159 zemí, se Česká republika dělí o 47.-50. příčku s Řeckem, Namibií a Slovenskem. Všechny tyto země dosáhly hodnocení 4,3 (na stupnici 10 - 0, kde hodnocení 10 označuje zemi téměř bez korupce a hodnocení 0 zemi s vysokou mírou korupce). Mezi zeměmi evropské pětadvacítky patří hodnocení České republiky k nejhorším.

Změny, které se v České republice odehrály počátkem devadesátých let, změnily i povahu korupce. Korupce se z pultů obchodů přesunula spíše do státní správy, daří se jí na cizinecké i dopravní policii, v soudnictví či ve zdravotnictví. Mediálně vděčné jsou případy korupce z oblasti sportu či vysoké politiky. Je také třeba rozlišovat mezi „drobnou korupcí“, kam lze zařadit například podplácení dopravních policistů, lékařů či níže postavených úředníků, a „velkou korupcí“, která bývá převážně spojena s privatizací, státními zakázkami či výběrovými řízeními.

Jak píše Michal Burian v knize Korupce na český způsob, pro transformující se ekonomiky je příznačné, že jednotlivých případů korupce spíše ubývá, zároveň však prudce roste jejich závažnost.

Dále přirovnává transformující se ekonomiku České republiky k neobvyklému fotbalovému zápasu. Při porevoluční euforii na začátku devadesátých let byla snaha co nejrychleji nastolit podmínky konkurenčního prostředí. Avšak zapomnělo se na zcela zásadní věc - určit pravidla hry. Stát byl tedy po celý první poločas hry v roli diváka, sledujícího dění na hřišti z

tribuny. O přestávce před druhou půlí se sbor jeho koučů v kabinách rozhodl zásadně změnit taktiku a převzít roli rozhodčího, který si také sem tam kopne. Tato změna však přišla ve chvíli, kdy skóre lze už jenom upravit, nikoli zvrátit. Netrénovaný stát v roli „hrajícího rozhodčího“ navíc svým pohybem po hřišti vzbuzuje u hráčů spíše bujaré veselí než respekt. A jak se změnil obraz hry po přestávce? Kromě střelení gólů mají teď hráči i novou zábavu - nastavovat v nestřežených chvílích rozhodčímu nohu.

Přirozeným počátkem rozsáhlých celospolečenských změn je podle Michala Buriana vytvoření široké antikorupční koalice ve složení vláda-občanská společnost-soukromý sektor. Každá z těchto složek plní v koalici svou specifickou úlohu. Vláda se svým vstupem do koalice zavazuje korupci eliminovat. Role občanské společnosti je důležitá zejména při překonávání odporu těch, kteří mají zájem na zachování statu quo. Úkolem soukromého sektoru je vyvíjet nepřetržitý tlak na privatizaci a deregulaci.

Bude mít budoucí vláda v příštím volebním období dostatek sil nastavovanou nohu ustát nebo dokonce vzít hru do vlastních rukou? I když se nyní v předvolebním boji jednotlivé strany předhánějí v tom, kdo nabídne lepší recept na boj proti korupci, nemělo by se zapomínat na jednu věc. A to, že boj proti korupci je věcí každého občana. Opomine-li vláda tuto důležitou skutečnost a nebude-li o ní s občany dostatečně komunikovat, jsou jakékoliv reformy pravděpodobně předem odsouzeny k neúspěchu. Společnost se s reformou neztotožní ani v případě, že bude přehnaně ambiciózní a nerealistická, popřípadě bude-li klást přehnaný důraz na represii a zapomínat na prevenci. Nová vláda by pak při svých smělych plánech neměla zapomenout, že mnohdy zdědí po té předchozí zkorumpovaný úřednický aparát, který se změnám brání zuby nehty.

Naprosté vymýcení korupce je v dnešní době zřejmě nereálným cílem. Co však bezesporu lze, je účinně bránit jejímu dalšímu rozšiřování. Jak si s tím v následujícím volebním období poradí nejen nová vláda, ale i my jako občané, ukáže čas.

Šárka Soudková
studentka sociologie FF UK
sarka.soudkova@seznam.cz

»

O užití díla má rozhodovat autor

Klíčová slova: Duševní vlastnictví, autorské právo, pirátství

Problematika duševního vlastnictví se obvykle jednoduše polarizuje: na jedné straně stojí stoupenci čisté etiky: „Pirátské kopírování je otázkou svědomí,“ na straně druhé pragmatičtí zastánci trhu: „Pirátské kopírování je odrazem cen nosičů.“ Tím, na koho se v příslušných

debátách nakonec zapomíná, je samotná *osoba autora*.

Co je to duševní vlastnictví?

Obecně řečeno, právní zavedení kategorie *duševní vlastnictví* má za cíl podporovat účinnou ochranu výsledků duševní činnosti. Čas od času (naposledy roku 2002) uvádí Světová organizace duševního vlastnictví (WIPO) konkrétní výčet všech nehmotných statků, které lze pod tento pojem zahrnout. Příslušná práva pak náležejí původně těm osobám, díky jejichž činnosti tyto *ideální* předměty vznikly. Z hlediska ekonomického jsou tato díla považována za zboží, tedy za zpěněžitelnou, tržně směnnou a užitnou hodnotu. Způsobilými předměty duševního vlastnictví se *ideální objekty* stávají tehdy, jsou-li objektivně *zhmotněny*.

Základní premisou ochrany duševního vlastnictví je *vylučnost práva* každého jednotlivého subjektu (primárně původce, autora) k jím vytvořenému předmětu. Toto právo působí vůči všem ostatním a znamená tedy, že ostatní nesmějí do těchto práv zasahovat.

Autorské právo versus pirátství

V našem současném právním řádu má duševní vlastnictví slušnou oporu. Vedle zákonů týkajících se různého druhu práva průmyslového platí také legislativa garantující právo autorské (zákon č. 121/2000 Sb.).

Autorský zákon je postaven na principech ochrany tvůrců a jejich zájmů. Vymezuje pojmy díla a autorství, ustanovuje vznik, obsah a omezení práva autorského a zakládá jeho ochranu. Hlavními obecnými zásadami jsou principy neformálnosti - původce díla má nárok na ochranu již ze samotné skutečnosti vzniku díla; teritoriality - autorskoprávní vztahy se řídí vždy předpisy toho státu, na jehož území byly uzavřeny; a zásada autorská - původním subjektem autorského díla může být jen konkrétní fyzická osoba; právnická osoba může být pouze subjektem odvozeným.

V dubnu 2006 byla schválena novela, která jednak následuje směrnice Evropské unie, jednak, berouc v úvahu pětileté domácí zkušenosti z *terénu*, zpřesňuje vzájemné vztahy kolektivních správců a uživatelů autorských práv, upravuje sazebník odměn a pravomoc státního dohledu. Celkově by měl tento modernizovaný zákon usnadnit vymahatelnost autorského práva a práv souvisejících, umožnit důslednější dohled Ministerstva kultury nad hospodařením kolektivních správců a nastavit podmínky užití díla rozumněji než dosud.

K porušení autorského zákona se lakonicky vyjadřuje trestní zákoník. V případě rozsáhlejšího zásahu do autorského práva může být pachatel odsouzen až na pět let.

Systematickou kontrolou dané oblasti se zabývá programový dokument „Koncepte boje proti kriminalitě v oblasti duševního vlastnictví“, přijatý usnesením vlády v dubnu 1999. Význam, který je tomuto druhu kriminality přisuzován, dokládá formálně smluvená i fakticky probíhající

spolupráce všech příslušných ministerstev a dalších významných subjektů (Policie ČR, Česká obchodní inspekce ad.).

Reálná prevence, na jejíž důležitosti se zmíněné orgány jedním dechem shodují, za papírovým prohlášením pochopitelně zaostává. Nejsou peníze, vůle a – po pravdě řečeno – ani velká víra v podstatné zlepšení.

S mohutným nástupem moderních informačních technologií se příslušná trestná činnost stává také dostupnější, levnější a hřeji postižitelná. Z hudebního, literárního nebo fotografického díla se najednou stal pouhý soubor informací, který je o to snazší přenést a rozmnožit. Nikdy nebyla duplikace díla tak jednoduchá jako dnes. A piráti dokáží nabytých možností samozřejmě výhodně zneužít. Na výrobce a distributory padělků ale všechnu odpovědnost svádět nelze. Nebýt zákazníka, koncového uživatele, nemělo by se softwarové, hudební či audiovizuální pirátství o co opřít.

Tady se už ale z oblasti právní dostáváme do oblasti obecně etické.

Otázky mravní

Protipirátské jednotky odkrývají jen špičky ledovce, případně sázejí na varovný efekt exemplárních případů. Je zřejmé, že na praktické každodenní chování uživatelů je autorské právo samo o sobě krátké. Existující specializovaní kolektivní správci autorských a souvisejících práv se ocitají v situaci trpěných, ale často obcházených a spíše vysmívaných než respektovaných výběřčí, kteří se zuby nehty snaží obsáhnout všechny varianty veřejného užití autorského díla. Počet těchto variant ale každým dnem roste, a kontrolovat jakýmkoli rozumným způsobem řekněme takový Internet je přinejmenším diskutabilní a právně zatím zdaleka ne vyřešené. Mezitím ale poměr nelegálně nabytého a užívaného duševního vlastnictví potěšeně stoupá.

Otevřenou otázkou v této souvislosti je například výše zmíněný princip teritoriality: svou podstatou totiž Internet, jeden z hlavních nástrojů pirátství, hranice bojí. Technicky obtížně řešitelným zdá se být rovněž povinné zpoplatnění autorského díla šířeného na Internetu.

Pokud jde o individuální přístup k výkladu autorského práva, příliš často se setkáme s racionalizací vlastního jednání: „Z morálního hlediska se obrňuji tím, že v hudbě odmítám vidět obchodní artikl.“ nebo „Originály bychom si kupovali rádi, ale odrazuje nás přemrštěná cena.“ Poukazuje se na přemrštěné marže *příživníků*, na slabou kupní sílu studentů, na špatnou dostupnost a obtíž při objednávání apod.

Nejsilnější překážkou účinné prevence je tak jistý *společenský úzus*, který se k porušování autorských práv staví velmi shovívavě, ba s pochopením. Přitom se jedná „podle mého názoru, o prostou krádež, která primárně opomíjí vědomí a stanovisko samotného autora

a která tak zároveň obchází jeho právo na odměnu.

Jan Řepka
student sociologie FF UK
jan.repka@volny.cz

Odkazy:

<http://www.mvcr.cz/sbirka/2000/sb036-00.pdf> -
zákon č. 121/2000 Sb. – tzv. autorský zákon
[http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=1111
&CT1=0](http://www.psp.cz/sqw/text/tiskt.sqw?O=4&CT=1111&CT1=0) - novela přijatá v dubnu 2006
<http://www.dusevni.vlastnictvi.cz> - vládní informační
systém; obsahuje mj. podrobný učební text
„Prosazování práv z duševního vlastnictví“
<http://www.wipo.int/portal/index.html.en> -
Mezinárodní organizace duševního vlastnictví

Citace použité v textu jsou vyňaty z internetové
diskuse probíhající pod článkem Jiřího Černého na
adrese
[http://www.nacerno.cz/view.php?cislocianku=2005120
501&s=135&cat=135](http://www.nacerno.cz/view.php?cislocianku=2005120501&s=135&cat=135)

»

Co jste nechtěli slyšet o drogách

Klíčová slova: drogy, hodnoty a normy, deviace

Nejčerstvější událostí na poli boje o legalizaci konopných drog byl volební program US-DEU. Jde o první případ v historii České republiky, kdy se parlamentní strana vyslovila pro úplnou legalizaci konopných drog. Lze jen spekulovat, proč se tomu stalo až ve chvíli, kdy bylo více než zjevné, že své parlamentní zastoupení ve volbách neobhájí. Přestože samo vedení US-DEU přiznalo, že bylo k tomuto kroku motivováno marketingovou studií, se mi chce věřit, že nešlo pouze o zoufalé předvolební gesto tonoucí politické organizace. Doufám, že návrh byl míněn upřímně a Unionisté tak mohou politickou scénu opustit se ctí. Avšak na adresu ministra Němce musím podotknout, že když už se v rámci předvolební kampaně zúčastnil letošního ročníku mezinárodní akce za legalizaci marihuany zvané Million Marijuana March, tak neměl odmítat nabízené jointy, ale naopak vesele pokuřovat před objektivy přítomných reportérů. Byl by tak pro dobro věci učinil mnohem víc.

Všimavému pozorovateli jistě neušlo, jak v průběhu posledních deseti let v české společnosti pozvolna sílí hlasy právě po legalizaci konopných drog. Děje se tomu v přímé úměře slábnoucím tvrzením dogmatiků o škodlivosti a nebezpečnosti marihuany. Proběhl již i pokus o takzvanou dekriminální marihuany a povolení pěstování psychotropního konopí pro svou potřebu, coby součást navrhovaných změn v Trestním zákoníku. Ač byl tento zákon navrácen navrhovatelům k přepracování, nebyla to pasáž týkající se marihuany, která by před zákonodárci neobstála. Lze tak předpokládat, že po zapracování změn bude nový Trestní zákoník schválen, pravděpodobně se tak stane někdy v průběhu roku 2007.

Marihuana v Čechách a na Moravě velmi rychle zdomácněla a to tak, že svou popularitou u mladé generace se nyní může směle měřit s alkoholem, tabákem, či kofeinem. Není však jedinou drogou, jenž u nás získává na popularitě. Rovněž například takzvaná extáze mezi mladými lidmi "frčí", zejména pak u těch, kteří chodí tancovat do nočních klubů (pokud tedy do nočních klubů nechodí spíše konzumovat extáze a tanec nevnímají jen jako doplněk). A přestože se tyto psychotropní látky staly velmi oblíbenou součástí běžného života naší mladé populace, stále zde existuje snaha některých skupin obyvatelstva aktivně bránit potřebným změnám v legislativě, jenž by užívání všech drog legalizovaly.

Ptám se po logice věci, proč smíme konzumovat to či ono, ale to samé v bledě modrém nikoli? Proč mrháme penězi a časem na boj s fenoménem, který je mnohem starší než lidstvo samo (ani zdaleka totiž nejsme jediným živočišným druhem, který konzumuje omamné látky) a vyskytuje se ve všech známých kulturách? Proč takto úmyslně vytváříme prostor pro existenci drogových mafií a každoročně jim dopřáváme zisky, jejichž odhady jdou do miliard dolarů? Proč vystavujeme neplnoletou mládež svodům zakázaného ovoce, jenž jak známo nejvíce chutná a následně ji ohrožujeme kriminalizací za její touhu po zábavě, poznání, revoltě, a sebeurčení?

Zdaleka totiž nejde jen o marihuanu, extázi, či libovolnou jinou drogu, nýbrž o vyšší princip. Jde o svobodu volby nakládat se svým tělem dle své vlastní vůle, jež nám je stávající legislativní úpravou odpírána. Smíme pít játra devastující alkohol a třeba se zpít do němoty, ale kouřit konopné produkty máme zakázáno. Smíme se povzbudit kofeinem, ale uklidnit se potáhnutím zcela přírodního opia z dýmky nikoli, na to si musíme opatřit chemicky vyráběné medikamenty. Shodou okolností velmi kontroverzní opiat heroin byl původně vyroben vědci, aby plnil roli právě takového medikamentu pro tlumení bolesti. Nejprve byl pro své účinky lékaři opěvován, později však byl těmi samými lékaři věčně zatracen pro svou návykovost.

Drogová represe žádný z těchto problémů neřeší, ani nemůže, neb je ve skutečnosti jejich příčinou! Zdravý rozum nám říká, že cesta vede jinudy, že je třeba se vydat na opačnou stranu – k úplné legalizaci a osvětě. Řešením se jeví zavedení pravidel pro všechny psychotropní látky, jenž by vyšla ze současné právní úpravy výroby, prodeje a konzumace alkoholu a tabákových výrobků. Zavedením oficiální výroby, distribuce a kontroly prodeje drog, nejlépe výhradně ve specializovaných obchodech (včetně tabáku a alkoholu), a jejich patřičným zdaněním Spotřební daní lze odstranit ty nejzávažnější problémy, které se s drogami v současnosti pojí (samozřejmě pouze za podmínky mezinárodního měřítko takovéto změny). Narkomafie by rázem přišla o předmět svého podnikání a buď by se přeorientovala na jiné komodity, nebo by byla odsouzena k zániku. Zamezilo by se zbytečným úmrtím způsobených

nečistou drogou, do které překupník něco přimíchal, či ji někdo podomácku špatně vyrobil. Rovněž by se zamezilo úmrtím z neznalosti kvality (čistoty koncentrace) dané drogy, což je v současnosti bohužel velmi časté např. u heroinu.

Největším nepřítelem rozumu a svobody jsou v tomto případě neznalost a strach. Drogy často vnímáme jako jakési tabu, něco co je zakázané a tím pádem jistě velmi nebezpečné a špatné. Jako slepí a hluchí se stavíme k výpovědím osob zasvěcených do jejich tajů, máje je za poblouzněné toxikomany. Stejně odmítavě se však stavíme i k tvrzením vědců a zprávám z výzkumů, jenž nám dokazují, že náš miláček alkohol je zhruba stejně nebezpečný, jako opiáty a hravě tak svou destruktivní potencialitou předčí nejen marihuanu, ale i amfetaminové drogy a halucinogeny. Zkrátka a dobře bráníme se vší silou přiznat si fakt, že život s drogami je zcela přirozený a že jej vesměs od příslušného věku žijeme všichni. Samozřejmě existují výjimky, lidé kteří z nějakých důvodů odmítají všechny psychotropní látky (tzn. i čaj, kafe, apod.), příkladem může být hnutí Hare Krišna. U těchto lidí se však jedná o uvědomělou duchovní cestu absolutního odříkání a nikoli o lidskou přirozenost.

Proč jsou tedy nealkoholové (a netabákové) drogy, když je život s nimi tak přirozený, vnímány jako problematické? Domnívám se, že jde o důsledek efektů široce chápané globalizace a špatně zvolené strategie světového společenství z počátku dvacátého století jenž měla těmto efektům čelit. Tak jako patřil alkohol odnepaměti ke kultuře Evropské, patřily jiné drogy k ostatním lidským kulturám, co jich jen po světě bylo. Například tabák jsme importovali od amerických indiánů, spolu s užíváním některých druhů kaktusů a hub. Silně psychotropní konopí se rozšířilo z Indie, podobně jako některé druhy čaje. Výčet všech těchto látek a jejich pouti do širého světa by byl nad rámec možností tohoto článku. Důležité pro pochopení vzniklé situace je zmínit, že zatímco

se všemožné drogy rychle rozšířily po celé Zemi, nestalo se tak se společenskými normami upravujícími jejich používání. Tyto normy utvářené po staletí umožňovali bezproblémové soužití dané kultury a "jejích" drog, tak jako je tomu u nás v případě tradičního alkoholu. Nyní se však nacházíme v situaci celosvětové všudypřítomnosti všemožných drog způsobené neúprosnou logikou zákonů nabídky a poptávky, za současné neexistence společenských norem potřebných k bezproblémovému soužití s nimi. Tyto normy je potřeba vytvořit. Bohužel ale v situaci, kdy si právní státy vybraly za svou strategii k řešení zákonnou represii, se to jeví jako nanejvýše obtížné, ne-li nemožné. Vznikají normy deviantní, přijímané subkulturou konzumentů, ale většinová společnost jaksi není vedena k umění žít v globalizovaném světě, jehož nedílnou součástí jsou i drogy.

Jak dlouho budeme ještě v této strategii pokračovat? Jak dlouho se ještě budeme navzájem ujišťovat, že problém pomine, jen co zefektivníme práci policie a definitivně rozbijeme narkomafii? Dalších sto let? A nebylo by lepší zbavit se iracionálního strachu a odvážit se k pokusu situaci skutečně řešit? Já jsem přesvědčen, že by to lepší bylo a Vy?

David Palán
student sociologie FF UK
david.palan@ff.cuni.cz

»

« Vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky dne 28. 6. 2006 » « Redakční rada: Daniel Čermák, Anna Gabrielová, Iva Chludilová, Jitka Laštovková, Yana Leontiyeva, Hana Maříková, Petra Rakušanová, Markéta Sedláčková, Natalie Simonová, Petr Sunega » « Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, Praha »